

دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

کارشناسی ارشد / علوم انسانی

مشاوره - توان بخشی

عنوان پایان نامه

اثربخشی بازی درمانی به شیوه بازی های سازمان یافته بر رشد مهارت اجتماعی

دانش آموزان پیش دبستانی کم توان ذهنی

The effectiveness of play therapy in the form of organized games on
social Skill Growth in preschool children Intellectual disability

استاد راهنما

لادین معین

دانشجو

میترا بهادری

تاریخ دفاع

شهریور ۹۴

چکیده

هدف از این پژوهش تبیین اثر بخشی بازی درمانی به شیوه بازی های سازمان یافته بر رشد مهارت اجتماعی دانش آموزان پیش دبستانی ۶ تا ۱۱ ساله کم توان ذهنی شهر شیراز است. این پژوهش از نوع آزمایشی با طرح پیش آزمون-پس آزمون با گروه کنترل (گواه) بود. جامعه آماری شامل کلیه کودکان پیش دبستانی که در مدارس استثنایی شهر شیراز در سال ۹۴-۱۳۹۳ وجود داشت، سپس کودکان این مقطع با ابزار پژوهش مورد آزمون مقیاس رشد اجتماعی واینلند (۱۹۵۳) قرار گرفتند و به طور تصادفی آنها در دو گروه کنترل (۵ نفر) و آزمایش (۵ نفر) تقسیم شدند. نخست هریک از آزمودنی ها به کمک ابزار پژوهش ارزیابی شدند. سپس آموزش مهارت اجتماعی به کمک بازی های سازمان یافته در ۱۶ جلسه آموزشی برای آزمودنی های گروه آزمایش اجرا شد. در پایان دوره آموزش، همه ی آزمودنیهای (آزمایش و کنترل) دوباره به وسیله ابزار یاد شده ارزیابی شدند. داده های جمع آوری شده با استفاده از نرم افزار SPSS و روش کواریانس (ANCOVA) مورد تحلیل قرار گرفتند. نتایج پژوهش نشان داد که بین گروه آزمایش و کنترل از نظر رشد مهارت اجتماعی اثر معناداری وجود دارد.

یافته ی جانبی تحقیق: در یافته ی این تحقیق در هر دو گروه آزمایش (سازمان یافته) به تفکیک جنسیت (دختر و پسر) از نظر رشد اجتماعی نتایج یکسان می باشد.

کلمات کلیدی: بازی درمانی، بازی های سازمان یافته (آموزشی)، مهارت های اجتماعی، کودکان پیش دبستانی کم توان ذهنی

مقدمه:

یکی از روشهای درمانگری متمرکز بر کودک «بازی درمانگری» است که روان شناسان و پژوهشگران متعددی طی چندین دهه از آن برای درمان طیف وسیعی از اختلال ها و مشکلات بهره جسته اند و اثر بخشی آن رابه اثبات رسانده اند . بازی درمانی یک تکنیک درمانی کودک است که برای درمان مشکلات و اختلالات کودکان مورد استفاده قرار می گیرد .

از بازی درمانی در درمان انواع اختلالات کودکان مثل افسردگی کودکان ، ترس های کودکان ، مشکلات رفتاری که ریشه اضطرابی دارند ، شب ادراری ، ناخن جویدن ، دروغ گفتن ، پرخاشگری ، بیش فعالی ، کمبود توجه و ... استفاده و در بسیاری از موارد ، موثر ارزیابی شده است . (براتون^۱ ، رای^۲ . رهاین^۳ و جونز^۴، ۲۰۰۵)

از آنجاکه رشدهمراهیهای اجتماعی برای کودکان لازم است و کودکان کم توان ذهنی به علت مشکلات میان فردی با همسالان اغلب طرد و نادیده گرفته می شوند و برای اینکه این کودکان بتوانند خود را با زندگی اجتماعی سازگار نمایند باید مهارتهایی را که بیشتر منجر به کسب سازگاری اجتماعی می شود یاد بگیرند . (افروز، ۱۳۷۱)

در این که از چه زمانی نظر متفکران به اهمیت بازی در رشد کودک جلب شده است تاریخ مشخصی وجود ندارد ولی شاید فلاسفه یونان از جمله افلاطون از اولین کسانی باشند که به ضرورت و نقش بازی در رشد کودک توجه کرده اند. در بین مریبان شاید بر جسته ترین فرد که به مطالعات منظم در زمینه بازی و اهمیت آن در تربیت کودک پرداخته فروبل باشد . از اواخر قرن نوزدهم به بعد تحقیقات بسیار وسیعی در این زمینه انجام شده و نظریات متعددی از سوی روانشناسان مختلف ارائه گردیده است (مهرجو، ۱۳۸۹)

۱- Barraton

۲ -Ruy

۳ -Raheen

۴ -Jones

در احادیث منقول از حضرت محمد (ص) شرط تفاهم و همدلی و همچنین فراهم آوردن زمینه رشد شخصیت کودک، رفتار اولیا و بزرگان در قالب شخصیت آنها است. نحوه برخورد پیامبر با کودکان از ظرافت، دقت و روشنی ویژه ای برخوردار بود و در حساس ترین لحظات زندگی، با عمل و بازی، رفتار پیامبرانه را به کودکان می آموخت. حضرت علی (ع) می فرماید: «با کودکان حلیم و بردبار باشید و رفتاری کودکانه داشته باشید.» (حاجی اسحاق، ۱۳۸۰)

دوره کودکی اولین و مهمترین دوره زندگی آدمی است. در این دوره کودک برای نخستین بار با محیط اطراف خود رابطه برقرار می کند، روابط اجتماعی خود را بنا می نهد و به مفهومی از خود دست می یابد. کودکان از طریق تجربه فعال در محیط به بهترین وجه یاد می گیرند (مهرجو، ۱۳۸۹)

در میان انواع بازی ها، بازی های سازمان یافته^۱ (بازی آموزشی) کودک با تقویت حواس خود قوای ذهنی خود را رشد داده، و بارش قوای جسمی و ذهنی، کودک از نظر اجتماعی رشد می یابد و برای ایفای نقش های اجتماعی و شرکت در فعالیت های گروهی آماده می گردد. (مهرجو، ۱۳۸۷) در این رابطه می توان اظهار داشت که بازی بر رشد اجتماعی کودکان تاثیر چشمگیری دارد. (شریفیان، ۱۳۸۲)

آموزش های قبل از دبستان کودکان را برای ورود به دبستان آماده می کند. یافته های پژوهشی ایران نیز مؤید این مطالب است که خردسالانی که دوره پیش دبستانی را گذرانیده اند نسبت به خردسالانی که این دوره را طی نکرده اند مستقیماً وارد دوره دبستان شده اند موفق بوده اند و هزینه ها و خدمات بعدی مورد نیاز برای گروه آموزش ندیده از لحاظ افت تحصیلی و نیاز به کلاس های حمایتی و تقویتی حدود هفت برابر گروه آموزش دیده است. (خادمی و یوسف زاده چوسری، ۱۳۸۶)

برای کودکی که به کودکان می رود، بازی وسیله ای برای آموزش است و همان معنای کار یا تحصیل برای افراد بالغ را دارد. مهمترین مشغولیت کودک در زندگی، بازی است. (شریفیان، ۱۳۸۲)

آموزش از طریق بازی یکی از روش های مهم برای یادگیری به شمار می آید. کودکان از طریق بازی با جهان اطراف آشنایی پیدا می کنند و توانایی های خود را به خوبی درک کرده و در محیط امن با دیگران ارتباط برقرار می کنند و بادر نظر گرفتن این موضوع که کودکان کم توان ذهنی در رشد اجتماعی نیز دچار مشکل هستند بازی به آنها کمک می کند تا در محیطی امن روابط اجتماعی مناسب را فرا بگیرند.

بیان مسئله

آموزش و پرورش دارای اهداف زیادی است و از مهمترین آن کمک به کودک است تا بزرگسالی مستقل و غیروابسته شود و از نظر اجتماعی شایستگی لازم را کسب کند (خادمی، یوسف زاده، ۱۳۸۲). از آنجا که دوران پیش دبستانی سالهای مناسبی برای تشخیص مشکلات کودکان، مداخله بهنگام و پیشگیری از مشکلات عاطفی، اجتماعی و تحصیلی آینده آنان است. مداخله بهنگام و تغییر رفتارهای ناسازگارانه کودک در این دوره حساس، موجب افزایش مهارتهای اجتماعی و محبوبیت نزد همسالان و بزرگسالان شده کودک را برای پذیرش مسئولیت های تحصیلی دبستان آماده می سازد. (گودوین، پیسی و گریس ۲۰۰۳)

یکی از مهمترین دلایلی که بازی درمانی توانسته است خود را به عنوان یکی از روش های مناسب درمان مشکلات مختلف کودکان معرفی کند، این است که کودکان فاقد پختگی شناختی لازم برای بیان و تغییر احساسات خود به شیوه بزرگسالان هستند. محدودیت هایی که از جانب بزرگسالان نیز اعمال می شود و فعالیت های توصیه شده از جانب آنان نیز نمی تواند جبران کننده اقتدار و احساس قدرتی باشد که کودکان از طریق بازی بدست می آورند (صمدی، ۱۳۸۹)

با توجه به اینکه بازی های سازمان یافته (آموزشی) به ویژگی های رشدی کودکان، تجارب و علایق آنها اهمیت داده و به طور خاص طرح و ارائه می شود، تاثیر بسزایی را در رشد مهارت های کودکان به دنبال دارد. البته لازم به ذکر است این نوع بازی ها توسط معلمان طراحی شده و آن ها زمان، مکان، وسایل و مدت لازم برای انجام بازی را تعیین می کنند. (زارع، ۱۳۸۱)

کودکان کم توان ذهنی آموزش پذیر که به تدریج وارد برنامه ی آموزشی رسمی مدرسه می شوند، طبیعی است که نسبت به سایر همسالان خود در امر یادگیری و کسب مهارتهای لازم کندتر هستند. نه تنها خیلی دیر یاد می گیرند، بلکه برخی دیرآموز هستند. از این رو، معلم نیاز به زمان و صبر بیشتری خواهد داشت تا بخش ساده ای از برنامه ی آموزشی مورد نظر را آموزش دهد معلم کودکان کم توان ذهنی در برنامه ریزی و روشهای آموزشی خود باید به اصولی چون فراهم آوردن تجربیات متنوع آموزشی متناسب با سن ذهنی کودک، کمک به دانش آموز در انتخاب فعالیتهای جالب و خوشایند، سعی در استفاده از موقعیتهای و موضوعات آموزشی ملموس و عینی، بهره گیری از هنر و بازیهای مختلف برای ارائه ی برنامه ی آموزشی جالب و متنوع و ... توجه نماید. (افروز، ۱۳۷۱)

کودکان کم توان ذهنی به آزمایش کردن با اشیاء تازه تمایل کمی نشان می دهند. آنها فرصت های تازه را نمی آزمایند بلکه تمایل دارند معلم با افزودن وسایل در آزمایش کردن سوالاتی را طرح کند و توصیه

هایی را ارائه دهد. به نظر می رسد این کودکان غالباً از فعالیت های کودکان دیگر تقلید می کنند . معلم از طریق پرسش و پاسخ از هر یک از آنها فردیت را در آنها برانگیزد. (همان منبع)

منظور از رشد اجتماعی فرد، تاثیر متقابل وی با دیگران و پذیرش نقش های اجتماعی است. رشد اجتماعی دربرگیرنده رشد، نוע دوستی، درستکاری، دفاع از خود، ارتباط و تعلق، همکاری، خویشتنداری و انگیزه ی پیشرفت است . (نلسون^۱، ترجمه منشی طوسی، ۱۳۷۱)

در مورد تشخیص رشد اجتماعی از رشد ذهنی بسیار مشکل است. زمانی رشد اجتماعی حاصل می شود که بتوان به درجه ای از توانایی در ارتباطات اجتماعی دست یافت که براحتی در اجتماع و بین دیگران زندگی کرد و سازگاری داشت. تاثیر رشد اجتماعی در موفقیت شغلی و پیشرفت اجتماعی نیز کاملاً محسوس است. بهترین بازی هایی که این کودکان اجرا می کنند ظاهراً مربوط به فعالیت های خانه مثل آشپزی، عروسک بازی و فعالیت های گوناگون خانگی است. در حالی که در مورد کودکان عادی، بازی ها از حد خانه فراتر می رود و شامل مفاهیمی چون دکتر، فروشگاه، مواد غذایی و غیره می شود (ساموئل کرک، ترجمه مجید مهدی زاده، ۱۳۶۶). آنچه که در حال حاضر بیشتر بر آن تاکید می شود، سهم نظریات شناختی در توجیه رشد اجتماعی است . محور این نگرش بر این موضوع استوار است که سطح شناختی کودکان و طرح های ذهنی آنان، با تجربه های محیطی به شکل متقابل تاثیر گذارده و موجب رشد اجتماعی می شود. (نلسون؛ ترجمه منشی طوسی، ۱۳۷۱)

تعریف عقب ماندگی ذهنی نشان می دهد که این کودکان نه تنها از نظر رشد شناختی بلکه در رشد اجتماعی نیز دچار مشکل هستند. برای اینکه کودکان کم توان ذهنی بتوانند خود را با زندگی اجتماعی سازگار نمایند باید مهارت هایی را که بیشتر در حوزه خودیاری است، کسب کنند. (احدی، ۱۳۷۲)

هدف اصلی نیز در آموزش و پرورش کودکان کم توان ذهنی، سازگاری اجتماعی و پذیرش مسئولیت های اجتماعی است. (افروز، ۱۳۷۱).

یکی از اهداف عالی نظام رسمی آموزش و پرورش کشور، اجتماعی کردن صحیح کودکان و نوجوانان است، زیرا رشد و تحول اجتماعی در سایه اجتماعی شدن، سازگاری و برقراری ارتباط مطلوب با دیگران میسر است از بین تمامی سازمان ها یی که نقش کلیدی در اجتماعی کردن افراد دارند، « مدرسه » اولین جایگاه رسمی تجربه اجتماعی کودکان است و در این زمینه نقش تعیین کننده دارد. بر این اساس هر گونه تلاش در خصوص ایجاد و پرورش « مهارت های اجتماعی » چه در برنامه رسمی و یا در فعالیت های فوق برنامه نمی تواند بدون ملاحظه روند رشد دانش آموز باشد، به ویژه آن که سال های حساس رشد

اجتماعی مقارن باسنین مدرسه است. بنابراین مدرسه موظف است فرصت های مناسب برای «رشد اجتماعی» و افزایش مهارت های اجتماعی دانش آموزان فراهم کند. در غیر این صورت، عدم کسب مهارت های لازم منجر به بروز مشکلات متنوع رفتاری خواهد شد. (نصر اصفهانی، فاتحی، فتحی، ۱۳۸۳)

نظر به اینکه شهر شیراز مرکز استان فارس دارای ۶ آموزشگاه دانش آموزان کم توان ذهنی و ضمیمه پیش دبستانی می باشد و هر ساله کلاس های مختلف ضمن خدمت به منظور بالا بردن اطلاعات مربیان برپای می گردد. اما تاکنون آموزشی به منظور آشنایی مربیان با انواع بازی ها و اثرات آن صورت نگرفته است.

پژوهشگر را بر آن داشت تا ضمن انجام پژوهش در رابطه با بازی های سازمان یافته (پیاژه) اثر آنها را روی رشد مهارت اجتماعی (اریکسون) سنجیده و آنها را به آموزش و پرورش استثنایی و مراکز پیش دبستانی دانش آموزان کم توان ذهنی معرفی نماید.

با توجه به اهمیت بازی در رشد همه جانبه کودک کم توان ذهنی و انجام تحقیقات تجربی محدود و بررسی نتایج آن در ایران محقق بر آن شد تا، تاثیر بازی های سازمان یافته از نظر پیاژه را بر رشد مهارت اجتماعی اریکسون در نو آموزان دختر و پسر پیش دبستانی کم توان ذهنی در سطح شیراز بررسی نماید.

طرح پژوهش حاضر به دنبال این است تا ببیند به کار بردن بازی درمانی به شیوه ی بازی های سازمان یافته باعث رشد مهارت های اجتماعی کودکان کم توان ذهنی می شود یا خیر؟

اهمیت و ضرورت پژوهش

آموزش هایی که در دوره پیش دبستانی به کودکان داده می شود ، بخش مهمی از زندگی کودک را تشکیل می دهد . زیرا در این سنین ، کودک از نظر جسمی ، ذهنی و اجتماعی آماده ورود به دبستان می شود. در نظریه روانی اجتماعی اریکسون^۱ کودکان در سنین پیش دبستانی نیاز به فرصت هایی دارند تا وظایف خود را با موفقیت به اتمام برسانند و بتوانند مفهوم استقلال را در مقابل احساس حقارت رشد دهند. به بیان ساده برای ارائه عملکرد های موفق، کودکان باید بیاموزند که فعالیت های خود را جهت داده، تصمیم گیری کنند و اهداف و نقش های خود را دنبال کنند علاوه بر این آن ها باید بیاموزند که توجه خود را متمرکز کرده و فعالیت های مستقل خود را ازمزانی که در کنار دیگران هستند ادامه دهند نهایتاً باید بیاموزند ، فرصت هایی را که برایشان ایجاد می شود هدایت کرده و از آن به درستی استفاده نمایند .
(نظری نژاد، ۱۳۷۲)

اهمیت بازی در زندگی کودک چنان آشکار است که نیازی به استدلال ندارد. بازی موقعیت های مناسب را برای سنجش توانایی های کودک در اختیار وی گذاشته و به وی می آموزد که چگونه میان واقعیت و تخیل تفاوت بگذارد. کودکان ارزش های بسیاری را در جریان بازی بدست می آورند به طوری که بازی تمام اوقات روز آن ها را به خود اختصاص می دهد و بر تمام جریانات آن ها سایه می افکند. احتمال دارد که کودکان با کم توانی ذهنی برای یادگیری نحوه بازی و چگونگی استفاده از اسباب بازی ها، نسبت به کودکان طبیعی به زمان بیشتری نیاز داشته باشند (مهجور، ۱۳۸۷).

بر اساس نظریات "پیاژه" بازی اصلیترین عامل رشد شناختی کودک است. همچنین یکی از پاک ترین روشهای فکری قابل دسترس برای خردسالان می باشد. کودکان در قالب بازی با درک واقعیتها و کنترل مهارتهای شخصی به تعادل دست میابند. کودکان در خلال بازیها به ویژه بازیهای آموزشی، به مفاهیم ذهنی جدیدی دسترسی پیدا میکنند و مهارت های بیشتر و بهتری را کسب می نمایند پژوهشگران بر این باورند، هنگامی که آموزش بر اساس زمان مناسب و گزینش فعالیت مناسب شکل بگیرد آموزش هر کودکی با هر اندازه استعداد و توانایی. امکان پذیر است (انگجی و عسگری، ۱۳۸۶)

به نظر می رسد دامنه تخیلات کودکان عقب مانده ذهنی به پیشامدهای روزانه ای که در خانه یا مدرسه اتفاق می افتد محدود می شود. در واقع کودک عقب مانده ذهنی یا کم توان ذهنی از کودک عادی همسالش در مهد کودک به راهنمایی بزرگتر ها بیشتر نیاز دارد. کودکان کم توان ذهنی گرایش به

^۱ -Erikh. Erickson

تکرار مکرر الگوی فعالیت ها دارند. به سبب کمبود قوه تخیل و تجرید در آنها این کودکان نیاز بیشتری به لمس کردن و دیدن اشیاء دارند. (ساموئل کرک، ترجمه مجید مهدی زاده، ۱۳۶۶).

یکی از مشکلات بزرگی که در آموزش و پرورش ما وجود دارد، بی توجهی به دروس عملی و کاربرد عملی آموزش های مدرسه ای است که به نوبه خود باعث شکوفا نشدن قوه ابتکار و خلاقیت در دانش آموزان می شود (همان منبع)

معلمان مدارس کم توان ذهنی همواره اظهار می دارند که با وجود صرف وقت و انرژی فراوان، نتیجه یادگیری این کودکان رضایت بخش نیست. از آن جایی که انتخاب روش تدریس مناسب یکی از اصول اساسی آموزش به شمار می رود، استفاده از بازی که توسط سازمان های آموزشی به عنوان یک روش تدریس به طور رسمی پذیرفته شده است و اثر مثبت آن بر آموزش، رشد جسمی، ذهنی، اجتماعی و افزایش انگیزه ی کودکان به اثبات رسیده، می تواند در آموزش به این کودکان مؤثر واقع شود. (انگجی و عسگری، ۱۳۸۶)

برخورداری از مهارت های اجتماعی و ارتباطات ثمر بخش برای عملکردی موفق در زندگی ضرورت است. مهارت های اجتماعی از فرهنگ و گروه های اجتماعی که فرد در ارتباط با آن ها قرار دارد تاثیر پذیرفته و میزان برخورداری از این مهارت ها بر سلامت رفتاری و اجتماعی افراد نقش بسزایی را ایفا می کند (گرما رودی، وحدانی نیا، ۱۳۸۵)

کودکان در بازی با گروه همسالان قوانین و دستورهایی را می پذیرند و به آن احترام می گذارند که اگر در موارد عادی همان دستورات از طرف بزرگسالان صادر شود، آن اثر را ندارد و گاه مورد پذیرش قرار نمی گیرد.

بازی، در رشد شناختی و اجتماعی کودک تاثیر بسیاری دارد، زیرا کودک از این طریق، روش بیان و ابراز وجود را یاد می گیرد و این امر، موجب پرورش تکلم وی می شود. کودک یاد می گیرد که با دیگران ارتباط برقرار کند و این امر، سبب پرورش قوه اجتماعی وی می گردد. (پیتز هیوز، ۱۹۹۹)

یکی از دلایل اصلی که سبب می شود کودکان با نیازهای ویژه محبوبیت نداشته باشند، این است که این کودکان مهارت های اجتماعی مناسبی که می تواند آنها را دوست داشتنی جلوه دهد، ندارند. انزوای اجتماعی در دوران کودکی ممکن است عواقب درازمدت و جدی بر بهداشت روانی فرد در بزرگسالی به جای بگذارد. بنابراین کمک به دانش آموزان با نیازهای ویژه برای غلبه بر این مشکلات ضروری است. (افروز، ۱۳۷۱)

مطالعات پژوهشی نشان می دهد دانش آموزان با نیازهای ویژه معمولاً از جانب همسالان عادی خود طرد می شوند. با آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش آموزان با نیازهای ویژه می توان شهروندانی رشد یافته در ابعاد گوناگون تربیت کرد.

موضوع زمانی اهمیت خود را نمایان تر می کند که بدانیم، هدف از آموزش کودکان و نوجوانان کم توان ذهنی، آماده نمودن آن ها برای انجام فعالیتهای روزمره زندگی، پذیرش مسؤلیتهای فردی و اجتماعی و حرفه آموزی متناسب با توانایی، استعداد و علاقه آن ها میباشد. (خضری، ۱۳۹۱)

با توجه به مطالب ارائه شده و با عنایت به پیچیدگی روابط اجتماعی در جوامع امروز و گذر انسان از زندگی سنتی به سوی زندگی مدرن که ضرورت اجتماعی شدن را بیش از پیش نمودار می سازد؛ لزوم پرداختن به خصایص اجتماعی کودکان و عوامل مرتبط با آن بیش از پیش احساس می شود.

از نتایج این پژوهش مشاوران، روان شناسان، مراکز پیش دبستانی و مربیان این مراکز، آموزش و پرورش استثنایی و مربیان آموزشگاههای پیش دبستانی کودکان کم توان ذهنی می توانند در آموزش مهارت اجتماعی که عاملی برای پیشگیری و درمان اختلالات روانی و عاطفی است استفاده کنند.

هدف پژوهش

هدف کلی: تبیین اثربخشی بازی درمانی به شیوه بازی های سازمان یافته بر رشد مهارت اجتماعی دانش آموزان پیش دبستانی ۶ تا ۱۱ ساله کم توان ذهنی.

فرضیه کلی:

بازی درمانی به شیوه ی بازیهای سازمان یافته بر رشد مهارت های اجتماعی دانش آموزان پیش دبستانی (کم توان ذهنی) تاثیر معناداری دارد.

تعاریف متغیرها

تعریف مفهومی:

بازی:

بازی به مجموعه فعالیتهای ذهنی و عملی گفته می شود که کودک برای ارتباط با دنیای خارج از روی میل و اختیار انجام می دهد. (مهجور، ۱۳۸۷)

بازی های سازمان یافته :

حاصل انطباق بازی به مفهوم کلی آن با هدف های خاص هر درس و دوره ی آموزشی هستند . بازی های سازمان یافته نوعی بازی آموزشی هستند . (شریفیان، ۱۳۸۲)

مهارت های اجتماعی :

رفتارهای اکتسابی جامعه پسندی است که فرد را قادر می سازند تا آنگونه با دیگران در تعامل باشد که واکنشهای مثبت آنان را فرا خوانده و از واکنشهای منفی آنها اجتناب ورزد . (الیوت و گرشام^۱، ۱۹۹۳)

کودک کم توان ذهنی پیش دبستانی :

فردی است که از لحاظ هوشی ، حداقل دو انحراف استاندارد زیر میانگین جامعه عمومی قرار داشته ، در دو یا چند رفتار انطباقی دارای ضعف و مشکل بوده و در زمینه رشد عمومی ، از اختلال برخوردار می باشد (هالاها و کافمن ، ترجمه مجتبی جوادیان، ۱۳۷۹).

این کودکان آموزش پذیرمی باشند دارای هوشبهر (۵۰ تا ۷۰) در زمینه تحصیلات مدرسه ای پیشرفت خوبی دارند . در زمینه مهارت های سازگاری اجتماعی با حمایت ادواری یا محدود در اجتماع ، به خود اتکایی نسبی می رسند. و در محدود سنی ۶ تا ۱۱ ساله اند. (سازمان آموزش و پرورش استثنایی ، ۱۳۹۴، آیین نامه اجرایی مدارس استثنایی).

تعریف عملیاتی

بازی سازمان یافته: در این پژوهش منظور بازی هایی می باشد که پژوهشگر براساس اهداف آزمون واینلند طراحی کرده است و از قواعد و سازمان خاصی پیروی می کنند، مانند (بازی صندلی، نقاشی کردن با چشمان بسته، مهمان بازی، ، بازی توپ و سبد)، در این بازی ها مربی با گروهبندی کودکان و قرار دادن وسایل بازی در اختیار آن ها به توضیح در مورد نحوه انجام بازی پرداخته و کودکان با راهنمایی مربی به بازی می پردازند.

مهارت اجتماعی: در این پژوهش منظور نمره ای است که آزمودنی ها از طریق کاربرد مقیاس رشد^۱ اجتماعی واینلند کسب می کنند. این مقیاس در سال ۱۹۵۳ توسط ادگار ا. دال^۲ تهیه و سپس در سال ۱۹۶۵ در آن تجدید نظر به عمل آمد این آزمون میزان مسئولیت فردی و توجه به نیازهای شخصی را می سنجد .

متغیر های پژوهش

در این پژوهش بازی سازمان یافته به عنوان متغیر مستقل و رشد مهارت های اجتماعی نو آموزان کم توان ذهنی به عنوان متغیر وابسته محسوب می شوند .

---

۱ -Vineland Social Maturity Scale
۲ -Dal.A

فصل دوم

مبانی نظری :

پیشینه تحقیق :

مقدمه

در این فصل، ابتدا مبانی نظری در ارتباط با عناوین مهارت اجتماعی، بازی، بازی درمانی و نظریه های مربوط به مهارت اجتماعی و بازی شرح داده می شود و در پایان به خلاصه ای از برخی پژوهش های انجام شده در خارج و داخل کشور اشاره می گردد.

مهارت های اجتماعی

مهارت یعنی کاربرد مجموعه ای از رفتارها به منظور انجام یک تکلیف لازمه یک زندگی، همانا داشتن مهارت های اجتماعی است. مفهوم مهارت های اجتماعی از یک چشم انداز اجتماعی، بر این فرض استوار است که مهارت های خاص، اساس کفایت اجتماعی را در رفتار شکل می دهد و مشکلات بین فردی، می تواند در نتیجه گنجینه ناکافی و غلط رفتار اجتماعی بروز کند. این مهارت ها، با کارآمد تر شدن فرد در تعاملات حاصل می آیند. مهارت های اجتماعی، یک مولفه مهم از رفتار فرد می باشند که در ارائه موثر برنامه های تغییر رفتار، حیاتی هستند. از جمله این مهارت ها می توان به دادن بازخورد و تقویت، ایجاد حس اشتیاق و خوش بینی، توجه به نظرات منطقی دیگران و درگیر نگه داشتن افراد در کسب اطلاعات اشاره کرد (اوبراین^۱، دیکینسون^۲ و روسو^۳، ۱۹۸۲).

تعریف کفایت اجتماعی

کفایت اجتماعی، سازه ای بزرگ است که مهارت اجتماعی، جزء کوچک مهمی از آن به حساب می آید. دال (۱۹۵۳) به عنوان پیشگام این زمینه، آنرا اینگونه تعریف کرده است: یک ترکیب کارکردی از صفات انسانی که به دنبال سودمندی اجتماعی بوده و بازتاب آن، در خود کفایتی و خدمت به دیگران است.

۱-O'brien
۲- Dickinson
۳-Rosow

(به نقل از برونینگ^۱، ماتسون^۲ و بارت^۳، ۱۹۸۳). الیوت و گرشام (۱۹۹۳) در این خصوص معتقدند که کفایت اجتماعی، نشانگر قضاوت اجتماع درباره کیفیت کلی عملکرد یک فرد در موقعیتهای معین می باشد. مک فال^۴ (۱۹۸۲) بیان می کند که کفایت اجتماعی، یک ویژگی است که به ارزشیابی مهارت های اجتماعی می پردازد و مهارتهای اجتماعی، رفتارهای خاص می باشند (به نقل از الیوت و گرشام، ۱۹۹۳)

سیپرشتاین^۵ (۱۹۹۲) در مقاله خود، محور اصلی کفایت اجتماعی قراردادده و آنرا به عنوان مهمترین سازه در عقب ماندگی ذهنی قلمداد می کند. وی به تعریف ترد گولد^۶ (۱۹۳۷) اشاره کرده که: « کمبود کفایت اجتماعی، منطقی ترین و علمی ترین مفهوم و تصویر از عقب ماندگی و نقص ذهنی است». و می گوید با تمام این احوال، اندازه گیری این سازه، یک موضوع مساله ساز می باشد. این محقق در ادامه بیان می دارد که باید به عوامل زیر بنایی کفایت اجتماعی در این افراد یعنی دانش و شناخت اجتماعی و رفتار و عمل اجتماعی کودکان عقب مانده ذهنی توجه خاصی مبذول داشت. نباید فراموش کنیم که رفتار اجتماعی کودکان عقب مانده ذهنی باید با توجه رفتارهای تعاملی آنان مورد سنجش واقع شود. گرینسپان^۷ و گرنفیلد^۸ (۱۹۹۲) در طی بررسی خود در مورد عقب ماندگان ذهنی، اذعان داشته اند که باید تلقی دیگری از عقب ماندگی ذهنی داشته باشیم که در آن، کفایت اجتماعی محور تعریف عقب ماندگی ذهنی قرار گیرد. آنان به این تعریف تردگولد (۱۹۲۲) از کفایت اجتماعی اشاره می کنند که: کفایت اجتماعی، کیفیتی بنیادی از وجود آدمی و وسیله ای اساسی است که افراد از طریق آن، خود را با تقاضاهای محیط، سازش می دهند. در این بررسی آنها به ارائه مدلی پرداخته که در آن، کفایت اجتماعی شامل دو جنبه است: جنبه عقلانی که در برگیرنده هوش عملی و اجتماعی و جنبه غیر عقلانی که در برگیرنده منش و خلق و خو می باشد.

تعریف مهارت اجتماعی

تعاریف زیادی از صاحب نظران در مورد مهارت و رفتار اجتماعی بیان شده است در این بخش به تعدادی از آنها اشاره می شود.

-
- ۱ - Breuning
  - ۲ - Matson
  - ۳ - Barrett
  - ۴ - McFall
  - ۵ - Siperstein
  - ۶ - Tredgold
  - ۷ - Greenspan
  - ۸ - Granfield

هاوز^۱ (۱۹۸۳) معتقد است که مهارت‌های اجتماعی، در داخل یک رابطه دوستی گسترش می‌یابد و این رابطه، از سال‌های پیش دبستانی، قابل ردیابی است. (به نقل از گارتنر، رایس و هادلی، ۱۹۹۴)

الیوت و گرشام (۱۹۹۳) به عنوان دو نظریه پرداز و محقق برجسته در زمینه مهارت‌های اجتماعی، این مهارت‌ها را اینگونه تعریف می‌کنند: رفتارهای اکتسابی جامعه پسندی که فرد را قادر می‌سازند تا آنگونه با دیگران در تعامل باشد که واکنش‌های مثبت آنان را فرا خوانده واز واکنش‌های منفی آنها اجتناب ورزد. آنان معتقدند که پنج عامل این تعاملات را تسهیل می‌کند: همکاری، قاطعیت، خویشتنداری، مسؤولیت‌پذیری و همدلی. کارولی^۲ و کانفر^۳ (۱۹۸۲) معتقدند که مهارت اجتماعی، یعنی توانایی عمل مؤثر در محیط که مستلزم دو جنبه مهم می‌باشد: ۱- انطباق با شرایط و ۲- خود تنظیمی. ماتسون، لوک و مایول (۲۰۰۴) می‌گویند مهارت‌های اجتماعی، مجموعه‌ای پیچیده از مهارت‌ها می‌باشند که برای سازگاری و کنار آمدن با موقعیت‌های فشارزا، حیاتی بوده، روابط سالم را پرورش داده و عملکرد کلی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. میسرا^۴ (۱۹۹۲) بیان می‌دارد که مهارت‌های اجتماعی، راهبردهای رفتاری رفتاری ویژه‌ای هستند که به فرد اجازه می‌دهند تا با دیگران به صورت مثبتی در تعامل بوده، دوستی‌ها و شبکه حمایت اجتماعی را گسترش داده و با محیط اجتماعی بطور مؤثر کنار آید. این مهارت‌ها، از آنچنان اهمیتی برخوردارند که بدون آنها، کارکرد ارتباطی دچار اختلال می‌گردد. این مهارت‌ها، دامنه‌ای گسترده از پاسخ‌های غیر کلامی نظیر تماس‌های چشمی و حالات چهره و مهارت‌های پیچیده همچون پرسیدن، ابراز احساسات و برقراری مکالمه را شامل می‌شوند.

هرسن^۵ و بلاک^۶ (۱۹۷۷) مهارت‌های اجتماعی را صورت: ابراز احساسات مثبت و منفی فرد در زمینه‌ای ای بین فردی بدون از دست دادن تقویت تعریف کرده‌اند و چدزی-راش^۷ (۱۹۹۲) نیز آنها را به عنوان عنوان رفتارهای هدفدار، قانون مدار و اکتسابی که وابسته به موقعیت بوده، مطابق با بافت اجتماعی، تغییر یافته و شامل عناصر شناختی و عاطفی مشاهده پذیر و مشاهده ناپذیر می‌باشند، تعریف می‌کند (هر دو به نقل از هوانگ^۸ و کووو^۹، ۱۹۹۷)

در دیگر از الیوت و گرشام که در آن، سه مقوله برای تعریف این مهارت‌ها ارائه شده است: پذیرش در میان همسالان، اعتبار رفتاری و اعتبار اجتماعی. آنان خود مهارت‌های اجتماعی را با آن دسته از

۱-Howes

۲-Karoly

۳-Kanfer

۴-Misra

۵-Hesen

۶-Bellack

۷-Chadsey-Rusch

۸-Huang

۹-Cuvo

مهارتها اطلاق کرده اند که منجر به مقبولیت در میان سایرین و قضاوت‌های مثبت آنها می گردد . سگرین^۱ (۲۰۰۰) دو تعریف از مهارت‌های اجتماعی ارائه می دهد: مهارت‌های اجتماعی یعنی بروز رفتارهایی که باعث دریافت تقویت مثبت از دیگران می شود یا توانایی ابراز احساسات و سهیم بودن در علائق و امیال دیگران.

استیفنز^۲، بلکهرست^۳، ماگلیو کا^۴ (۱۹۸۹) مهارت‌های اجتماعی را در ۴ طبقه قرار می دهند که عبارتند عبارتند از : ۱- رفتارهای محیطی (همچون کنار آمدن با وضعیت‌های اضطراری) ۲- رفتارهای بین فردی (همچون احوالپرسی) ۳- رفتارهای مربوط به خود (همچون ابراز احساسات) و ۴- رفتارهای مربوط به تکلیف (همچون پرسش و پاسخ) و معتقدند که مهارت‌های اجتماعی، رفتارهای اکتسابی هدفدار، قاعده مند و مختص به موقعیت هستند که بسته به بافت اجتماعی، متفاوت بوده و شامل عناصر قابل مشاهده و غیر قابل مشاهده شناختی و عاطفی می باشند که به فراخوانی پاسخهای مثبت دیگران کمک کرده و از پاسخهای منفی آنان اجتناب می ورزد. (استیفنز، بلکهرست، ماگلیو کا، ۱۹۸۹،

«مهارت اجتماعی»: عبارتست از رفتارهای انطباقی فرا گرفته که فرد را قادر می سازد با افراد روابط متقابل داشته باشد، واکنش های مثبت بروز دهد و از رفتارهایی که پیامد منفی دارد، اجتناب ورزد. (کارتلیج و میلبرن، ترجمه به پژوه، ۱۳۷۲)

فیلیس^۵ (۱۹۸۷)، با مرور تحلیل های ارائه شده در مورد مهارت اجتماعی نتیجه می گیرد که کسی دارای مهارت اجتماعی است که با دیگران طوری رفتار کند که بتواند به حقوق، الزامات، رضایت خاطر و انجام وظایف خود در حد معقولی نائل آید، بی آن که حقوق، الزامات، رضایت خاطر یا وظایف دیگران را نادیده بگیرد و در عین حال مبادله ای آزاد با دیگران داشته باشد. (فاتحی زاده و همکاران، ۱۳۸۴)

مهارت های اجتماعی را می توان رفتارهای کلامی و غیر کلامی مقبول، هدفمند، به هم مرتبط و تحت کنترل و آموختنی تعریف کرد که جنبه تعاملی داشته، موجب شروع و تداوم روابط متقابل و مثبت گردیده، عزت نفس افراد را افزایش داده و پذیرش اجتماعی را تسهیل می نماید (گرمارودی و وحدانی نیا، ۱۳۸۵)

۱ - Segrin

۲ - Stephens

۳ - Blackhurst

۴ - Magliocca

۵ - Feleps

مهارت های اجتماعی ، رفتارهایی هستند که فرد را قادر به تعامل موثر و اجتناب از پاسخ های نامطلوب نموده و بیانگر سلامت رفتاری و اجتماعی افراد هستند این مهارت ها، ریشه در بستر های فرهنگی و اجتماعی داشته و شامل رفتارهایی نظیر پیشقدم شدن در برقراری روابط جدید ، تقاضای کمک نمودن و پیشنهاد برای کمک به دیگران است . از مهمترین اهداف آموزشی دوران کودکی توسعه مهارت های اجتماعی بودن و میزان برخورداری کودکان و بالغین از این مهارت ها بر سلامت فردی و اجتماعی و نیز موفقیت تحصیلی آنان اثر گذار است . بسیاری از کودکان مهارت های اجتماعی مناسب را کسب ننموده و این امر منجر به توسعه مشکلات روان شناختی نظیر برقراری ارتباط ناموفق با همتایان عملکرد نامناسب تحصیلی ، عدم شرکت در فعالیت های جانبی و انزوا طرد شدن همتایان ، اضطراب ، افسردگی و عصبانیت در دوران کودکی و سنین بالاتر خواهد بود.

در مجموع ، مهارت های اجتماعی اشاره دارد به خزانه های رفتار، اعمال و راهبردهایی که یک فرد، در تعامل با دیگران به کار می بندد. (همان منبع)

انواع مهارت های اجتماعی

همانطور که تعاریف از مهارت های اجتماعی به گونه ای با هم تفاوت هایی دارند، دسته بندی هایی هم که از انواع مهارت های اجتماعی توسط صاحب نظران صورت گرفته است به گونه هایی با هم متفاوت است و هر کدام جنبه هایی را مورد توجه قرار داده اند . کارتلج و میلبرن (۱۹۸۵)، مهارت های اجتماعی را به شش دسته کلی تقسیم کرده اند .

۱- مهارت های اجتماعی آغازین، مهارت های تشکر کردن، خود را تعریف کردن، دیگری را معرفی کردن، احترام گذاشتن.

۲- مهارت های مربوط به احساس : شامل آگاهی از احساس فرد و بیان آن، درک احساس دیگران، تحمل خشم دیگران، دروی جستن از نزاع

۳- مهارت های اجتماعی پیشرفته: شامل تقاضای همکاری کردن، به گروه پیوستن، ارائه دستورالعمل، معذرت خواستن و دیگری را متقاعد کردن.

۴- مهارت های جایگزین برای پرخاشگری : شامل اجازه گرفتن، شریک شدن، کمک به دیگران، مزاح-

کردن، خویشتنداری، پافشاری بر حقوق خود، واکنش در برابر آزار، پرهیز از آزار رساندن به دیگران، دروی جستن از نزاع.

۵- مهارت‌های مربوط به مواجهه با فضا ر: شامل ابزار شکایت تحمل بی توجهی دیگران، حمایت کردن از دوستان و واکنش در برابر شکست، تحمل تهمت، تحمل فشار گروه.

۶- مهارت‌های برنامه ریزی: شامل تصمیم گیری برای انجام کار، پیدا کردن عامل ایجاد مشکل، هدف داشتن، اولویت بندی کردن مشکلات، تمرکز داشتن. (کارتلج و میلبرن، ترجمه به پژوه، ۱۳۷۲)

مهارت اجتماعی اون هارجی

اون هارجی و همکاران (۱۹۹۴) به مهارت اجتماعی به شرح ذیل اشاره می کنند:

۱-ارتباط غیر کلامی : منظور از ارتباط غیر کلامی استفاده از حرکات بدنی، ژست ها، وضعیت بدنی،

سر تکان دادن، نگاه خیره، حالت چهره و غیره می باشند . این مهارتها به گونه ای گفتار را تکمیل نموده، حالات عاطفی را بیان می نمایند، بر جنبه کلامی تاکید نموده و جریان ارتباط بین گوینده و شنونده را تنظیم می نمایند و بازخورد مناسب را جهت حفظ و تداوم اطلاعات فراهم می نمایند.

۲-پاداش تقویت :یکی از اصول بنیادی حاکم بر رفتار این است که انسانها در فعالیتهایی شرکت می کنند که پیامدهای ارزشمندی برای آنها داشته باشد، ما بنا به تجربه، اعمالی را که پیامد و آب، غذا، سرپناه، و ... و برخی دیگر تا این حد اساسی نیستند. (مثلا معاشرت با فردی جذاب) بعضی از آنها از عینیت کمتری برخوردارند . اما در عین حال بسیار ارزشمند هستند، مثلا جنبه های مثبت بین فردی (لبخندهای دوستانه، تشویق شدن از سوی شخصی محترم یا واکنش های خوشایند یکی از شنوندگان). «ما به طرق مختلف می توانیم رفتار دیگران را پاداش دهیم، ابراز گرمی و لطف، ابراز علاقه و توجه، تحسین، سلطه پذیری، تحسین جنسی، کمک کردن، یا گشاده رویی» اساس مفهوم تقویت به عنوان یکی از مهارت‌های میان فردی را هم تاثیر این عمل بر رفتارهای دیگران تشکیل می دهد. (به نقل از ویت و فریس، ۲۰۰۳)

مشکلات مهارت های اجتماعی دانش آموزان با نیازهای ویژه:

دانش آموزان با نیازهای ویژه در مهارت های اجتماعی پایه که برای روابط اجتماعی موفق حیاتی به نظر می رسد دچار مشکل هستند. این مهارتها عبارتند از:

- ارتباط چشمی : توانایی ایجاد ارتباط چشمی با دیگران هنگام گوش دادن به سخن آنها و یا حرف زدن با آنها دست کم برای یک دوره زمانی کوتاه.

- بیانات چهره ای : خندیدن، ابراز علاقه.

- فاصله اجتماعی : رعایت کردن فاصله مناسب نسبت به دیگران.
- چگونگی صدا : زیری و بمی صدا، وضوح گفتار.
- احوالپرسی با دیگران : آغاز ارتباط یا پاسخ گویی به احوالپرسی
- گفتگو کردن: مهارت های محاوره ای مناسب سن، بیان احساسات، سؤال کردن، گوش کردن، ابراز علاقه، پاسخ دادن به پرسش دیگران.
- بازی و کار کردن با دیگران : رعایت کردن مقررات، مشارکت، قول دادن، کمک کردن، نوبت گرفتن، تعارف با دیگران، قدردانی، ابراز تأسف.
- جلب توجه و یا درخواست کمک : استفاده از راه های مناسب.
- حل تعارضات درونی : مهار پرخاشگری، فرو نشانیدن خشم خود و تحمل خشم دیگران،
- آراستگی و بهداشت

ضرورت آموزش مهارت های اجتماعی آموزش فراگیر رویکردی مبتنی بر عادی سازی است و هدف آن آماده کردن افراد با نیازهای ویژه برای زندگی مناسب در جامعه است. (کارتلیج و میلبرن، ترجمه به پژوه، ۱۳۷۲)

مفهوم مهارت های اجتماعی :

مهارت های اجتماعی رفتارهایی هستند که به مردم برای کنش متقابل با دیگران کمک می کند . در مدرسه ، کنش متقابل ممکن است با همکلاسی ها، معلمان و سایر کارکنان مدرسه وجود داشته باشد در مراحل بعدی زندگی ، این کنش متقابل با همکاران ، سرپرستان ، دوستان و افراد دیگری که شخص ممکن است آنها را ملاقات نماید ، باشد (رانندی و میشل^۱ ، ۲۰۰۷)

اگر چه تعاریف زیادی از مهارت های اجتماعی ارائه شده است ، اعتقاد بر این است که مهارت اجتماعی دارای هفت جزء است .

- ۱- مهارت های اجتماعی در ابتدا از طریق یادگیری (به طور مثال : مشاهده ، الگو سازی ، تمرین و بازخورد) کسب می شود .
- ۲- مهارت های اجتماعی شامل رفتارهای غیر کلامی و کلامی مجزا و خاصی می باشد .